
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Цвігун Л. А., НУ "ОЮА"

ПРАВИЛА ТЛУМАЧЕННЯ ГАЛАХИ (ЄВРЕЙСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ПРАВА)

В статье рассмотрены и проанализированы основные правила толкования Галахи – традиционного иудейского права, которое являет собой совокупность законов и установлений иудаизма, регламентирующих религиозную, семейную и общественную жизнь евреев. Даются не только описание правил, но и практические примеры их применения. Правила толкования Галахи делают возможным применение религиозных норм в современном обществе, поскольку приспосабливают их к изменившимся социальным условиям.

In the article the basic rules of interpretation of Halakha – traditional judaic law, which consists of rules and establishments of judaism, that regulates religious, domestic and public life of jews, are analyzed and examined. Not only description of rules but also practical example of their application is given. The rules of interpretation of Halakha do possible applications of religious norms in modern society, as adjust them to the changing social conditions.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах зближення і тіснішого зв'язку правових систем питання, що стосуються тлумачення норм права мають велике значення, оскільки саме прийоми і правила тлумачення допомагають осягнути суть норм права, а також правильно їх застосовувати. Іудейська правова система є однією з прадавніх, багато сучасних правових систем сформувалися під її прямим або опосередкованим впливом. Саме тому вивчення правил тлумачення, що сформувалися у рамках цієї системи представляє особливий науковий інтерес.

Мета дослідження – дати повну і всебічну характеристику основних правил тлумачення норм іудейського права, визначити роль тлумачення в процесі формування правових норм.

Виклад основного матеріалу. Основу ізраїльського права складають Декларація про Незалежність, а також 11 Основних законів Ізраїлю, що приймалися в період з 1958 по 2001 рік [11]. Істотна особливість правової системи Ізраїлю – включення в неї елементів єврейського релігійного права (Галахи). Область, в яку релігійне законодавство було інкорпороване повністю – особистий статус [3, с. 123].

Р. Давид справедливо відмічає, що іудейське право за своєю природою і характером відрізняється від інших правових систем, не утворює разом з ними окремої правової системи [1, с. 46]. Знаходячись в певному взаємозв'язку і взаємодії з іншими правовими системами, іудейське право радикально відрізняється від них і зберігає "особливий характер".

Правила тлумачення Галахи підкреслюють особливий статус іудейського права, оскільки були сформульовані рабинами і головним є первосвященство текстів Біблії.

Галаха (частина іудаїзму, що регламентує релігійне, сімейне і цивільне життя євреїв) являє собою сукупність законів, що містяться в Торі, Талмуді і в більш пізнішій равиністичній літературі [4], яка і містить в собі матеріал з питань тлумачення Торі і Талмуда.

Високу значущість равиністичної літератури як джерела Галахи ізраїльські автори пояснюють тим, що хоча спочатку, згідно із задумом творців іудейського права, воно "повинне було охоплювати і вирішувати усі проблеми, що виникають в житті іудейського суспільства, проте, практика показала, що це неможливо було зробити раз і назавжди" [10, с. 12]. Через це у міру зміни життєвих обставин час від часу виникала необхідність втручання в процес реалізації цього права з метою його відповідного коригування як зі сторони релігійних діячів, які виконували академічні функції, так і з боку рабинів, що застосовували це право. Равинське тлумачення стало об'єктивною необхідністю і життєвою потребою боговірних іудеїв.

Нерідко воно замінює сам текст іудейських богословних положень. Адже навіть тоді, коли равинське тлумачення явно розходиться з первинним змістом біблійських оповідань і священних традицій, воно зберігає силу і вплив на поведінку іудеїв.

У равиністичній традиції тлумачення текстів Біблії, головним чином П'ятикнижжя, направлено на розкриття сенсу біблійського

припису або взаємозв'язку різних частин біблійського тексту і дозволяє виявити не виражене в ньому прямо або недостатньо уточнений висновок.

Необхідність тлумачення (головним чином правового тлумачення) Біблії була викликана багатьма причинами: можливістю різної інтерпретації деяких біблійських віршів або термінів; незрозумілістю слів, що вийшли із вживання; казуальністю викладу закону в Біблії без вказівки загального принципу або, навпаки, формулювання закону в загальних, недостатньо визначених виразах; невизначеністю кількісних даних; протиріччями між різними місцями в Писанні. Проте головним мотивом, що спонукав законотворителів займатися тлумаченням біблійських текстів, притому іноді в повній незгоді з їх буквальним змістом, були зміни в устрої життя і в соціально-економічних умовах існування суспільства.

Усі ці спонукальні причини, з одного боку, а з іншого – концепція святості тексту Біблії, в якому людина не владна що-небудь змінити, відмінити або додати, призвели до формування певних правил – міждот (буквально "заходи"), застосування яких є єдиною допустимим способом виявлення і тлумачення біблійських законів.

Істотні розбіжності у дослідників іудейського права викликає питання ролі тлумачення в процесі формування закону. Висуваються дві основні точки зору: тлумачення, що породжує закон і тлумачення, що підкріплює закон [5, с. 265]. Прибічники тлумачення, що породжує закон, стверджують, що за допомогою тлумачення вірша Біблії мудрецькими виводиться закон. Прибічники підкріплюючого тлумачення вважають, що сам закон вже існує, а тлумачення лише допомагає зв'язати його з текстом Писання. Завдяки тлумаченню закон (Галаха) і текст Біблії пов'язані природним і міцним зв'язком, в якому текст Біблії є основою. Зазвичай, коли можна з упевненістю говорити про підкріплююче тлумачення закону, в єврейській правовій традиції використовується термін "асмахта" – закон походження якого пов'язане не з тлумаченням, а з іншим юридичним джерелом, як, наприклад, усна традиція, равинська постанова і тому подібне [5, с. 268].

Тлумачення в іудейському праві має значну історію і було першим джерелом розширення і розвитку законів. Одним з найбільш значних періодів в розвитку ідей тлумачення можна назвати I ст. до н. е. – II ст. н. е. Саме у цей період були вироблені три системи таких правил, які розрізнялися як за призначенням, так і по числу способів тлумачення. У системі, яку розробив у кінці

1 ст. до н. е. – початку 1 ст. н. е. Хіллел, – сім міддот. Рабі Ішма'ель бен Еліша в першій половині 2 ст. н. е. розвинув їх і розширив до 13, а рабі Елі'езер бен Йосе ха-Глілі (2 ст. н. е.) встановив 32 правила. Перші дві системи служили переважно для галахічного, а третя – переважно для агадаїчного і гомілетичного (такого, що не має характеру релігійно-юридичної регламентації) тлумачення Біблії. Усі три системи викладено в особливих барайтах і детально роз'яснено в творах Сіфра і Тосефта, хоча деякі з включених в ці системи правил містяться і в більш ранньому трактаті Талмуда – Авот де-рабі Натан. Необхідно, правда, відмітити, що ані Кволів, ані Рабі Ішма'ель бен Еліша, ані рабі Елі'езер бен Йосе ха-Глілі не прагнули створити повний список правил тлумачення, в цих узагальненнях правил може не знаходитись багато прийомів, які використовуються сьогодні при тлумаченні іудейського права [7]. Проте, розглянувши міддоти, вироблені Хіллелом і Рабі Ішма'елем, ми можемо собі уявити характерні риси тлумачення Галахи.

Першим правилом тлумачення і у Кволіла і у Рабі Ішма'еля є правило "кал ва-хомер", також зветься "дін". Згідно з цим правилом висновок будується від менш складного (кал, буквально "легкий") до складнішого (хомер, буквально те, що "обтяжило"), такого, що спирається переважно на логічні побудови, але іноді – і на посилення формально-текстуального порядку. Наприклад, відповіддю (якого немає в тексті Писання) на питання, чи можна левіту з тілесною вадою відправляти храмову службу, являється логічний аргумент: оскільки кохени (жерці язичницьких культів) і в похилому віці можуть виконувати обов'язки священнослужителя, але тілесна вада позбавляє їх цього права, то левіти, які служать при Храмі тільки до 50 років, за наявності у них тілесних недоліків тим більше не допускаються до служби. Висновок зроблений згідно з цим правилом ніколи не має сили абсолютної визначеності і тому, на думку багатьох вчених, не може застосовуватися в кримінальному праві [10, с. 36].

Гзера шава ("аналогія") – висновок, заснований на тотожності виразів, є другим правилом тлумачення. Аналогія може бути двох форм: текстуальною і аналогією дії, найчастіше використовується текстуальна аналогія. Наприклад, наявність обороту бе-мо'адо ("у призначений час") в біблейських приписах про жертвового пасхального агня і про жертву тамид (двох агнів, які приносяться в жертву щодня, у тому числі і в суботу, – уранці і увечері), дозволяє дійти висновку, заснованого на текстуальній аналогії,

що пасхальний агнець має бути принесений в жертву і в день суботнього відпочинку, не дивлячись на те, що обряд зв'язаний з роботою, зазвичай забороненою в суботу.

Схожими, але не тотожними з гзера шава є правила хеккеш ("порівняння") і смухим ("суміжні"). Хеккеш використовується для тлумачення двох законів, що містяться в одному і тому ж вірші і тому дозволяють зробити висновок, що вказівки одного закону поширюються і на інший. Правило смухим аналогічно хеккешу, але для зіставлення обираються два закони, що приводяться в суміжних віршах [7, с. 33].

Біньян ав ("основна побудова") – наступне правило тлумачення, згідно з яким будується загальна посилка для двох і більше законів. Це правило застосовується для досягнення логічного або формально-текстуального висновку з припису, що міститься в одному вірші (мі-катув-ехад) або в двох різних віршах (мі-шнейхтувім). Прикладом першого типу біньян ав служить заборона нехтувати виконанням будь-яких міцвот (приписів і заборон), заснований на логічному висновку із суворой обов'язковості навіть такого припису, як покриття землею крові зарізаної тварини. Приклад другого типу – рішення талмудичних законодавців про форму страти, що застосовується за хулу на батьків, за кровозмішення і статеві збочення, за звернення до духу померлих. Це рішення засноване на тому, що в кожному з віршів, в яких говориться про ці злочини, повторюються слова: "та будуть вони страчені, кров їх на них". Про форму страти (побиття каміням) говориться лише в останньому вірші, але через тотожність формулювання приведена в ньому вказівка стає біньян ав для всякого аналогічно сформульованого припису.

Схожість між біньян ав і гзера шава в другому прикладі – дуже явна. Дійсно, в паралельних місцях в Талмуді цей же висновок називається гзера шава.

Правило клав у-фрат ("загальне і особливе") допускає обмежувальне тлумачення, передбачене для випадків, коли закон сформульований в загальному вигляді, і тут же слідує конкретні приклади. У такій ситуації закон застосовується тільки до останніх. Наприклад, в біблійському приписі: "... приносьте жертву вашу з худоби (бхема) великої (бакар) і дрібної (цон)", – слово бхема, що означає усі види жуйних парнокопитних, виступає як "клав", з якого виходило б, що для жертвопринесення придатні і дикі тварини (наприклад, олень, сарна). Але слова "бакар" і "цон",

тобто велика і дрібна худоба, це "прат", що вказує види жертвних тварин і що обмежує їх тільки домашніми.

Прат у-хлал ("особливе і загальне") – розширювальне правило тлумачення, що вживається у випадках, коли за конкретними прикладами йде узагальнювальний закон. Сформульований у такому вигляді закон застосовується не лише до згаданих конкретних випадків, але і до усіх аналогічних. Наприклад, в законі: "Якщо хто віддасть ближньому своєму осла, або вола, або вівцю, або всяку іншу худобу на збереження, а він помре, або буде пошкоджений, або забраний...", – "прат" (вислів загального характеру) – "всяка інша худоба", після конкретних прикладів ("хлал") – осел, віл, вівця, вказує, що закон має на увазі не лише перераховані в ньому види, але худобу взагалі.

Клав у-фрат у-хлал ("загальне, особливе і знову загальне") – тлумачення розширювальне, але обмежене лише випадками, аналогічними тим, які перераховані в тексті. Приклад: "І купуй на ці гроші [виручені від продажу "другої десятини"] усе, чого побажає душа твоя (клав), волів, овець, вина, брагу (прат) і усього, чого зажадає душа твоя (клав)". На підставі такого формулювання припису законовчителі Талмуда приходять до висновку, що на виручені гроші дозволяється купувати і інші, не перераховані в тексті продукти, але тільки тієї ж категорії, що вказані в тексті: з тварин – тільки інших чотириногих, а не птаха або рибу; з напоїв – усе, що виробляє чоловік, але, приміром, не воду [8].

Клав ше-ху царіх лі-фрат у-фрат ше-ху царіх лі-хлал ("загальне, яке потребує особливого, і особливе, яке має потребу в загальному") – тлумачення закону, коли він без прикладу або приклад без загальної формули недостатньо зрозумілі. В цьому випадку не лише частка обмежує загальне, але і загальне обмежує частку. Так, у віршах: "Присвяти Мені всякий первісток (клав), що розверзає черево (прат) ... від людей і від худоби..." і "Відділяй Господові усе, що розверзає черево (прат), і усе первородне (клав) з худоби.. чоловічої статі (прат) ...", – слова "чоловічої статі" виключають первородних жіночої статі і цим уточнюють зміст загального виразу "первородне". Але і обмежувальні слова що "розверзає черево", виключають з поняття "первородне" те, що з'явилося за допомогою кесарського розтину, були б недостатні без слова "первісток", оскільки можна було б допустити, що плід нормальних пологів, що настали через деякий час після кесарського розтину, також має бути присвячений Богоу, хоча він не може вважатися первістком.

Таким чином, "первісток" (клав) уточнює сенс виразу що "розверзає черево" (прат), а слова "чоловічої статі" (прат) уточнюють сенс виразу "первородне" (клав). У цьому прикладі і прат і клав потребують один одного, і обоє є обмежувальними чинниками [10, с. 39].

Правило яца леламед ("вичленував для пояснення") припускає, що частина загального правила, яка була виділена із загального правила, використовується для тлумачення усього правила. Наприклад, в біблійському приписі про повернення знахідок сказано: "Так поступай.. з одягом його.. і зі всякою втраченою річчю брата твого.. яку ти знайдеш; не можна тобі ухилятися". Загальний припис включає, звичайно, і одяг, але він виділений спеціально для його роз'яснення. З цього виходить висновок, що людина зобов'язана піднімати і повертати ті речі, які, подібно до одягу, мають відмітні ознаки їх власника [7].

Тлумачення за допомогою правила яца літ'он то'ан ахер ше-ху хе-'іньяно ("вичленував для іншого припису, але тієї ж категорії") допускає інтерпретацію явищ тієї ж категорії, що і включені в загальне формулювання закону, але що виділяються для особливого припису. Таке тлумачення допускає застосування тільки пом'якшувальних приписів закону. Так, в Торі є загальне правило, згідно з яким покаранням за вбивство є смерть. У цьому правилі категорія вбивство включає як умисне так і ненавмисне вбивство. Але далі в Торі йдеться, що якщо хтось зробить вбивство без наміру, то його слід вигнати в інше місто. Таким чином, категорія ненавмисне вбивство виділяється із загальної категорії вбивство для застосування м'якшого припису [6, с. 117].

Яца літ'он то'ан ахер ше-ло хе-'іньяно ("вичленував для приписів іншої категорії") правило тлумачення випадку, що підлягає дії певного закону, але виділеного для припису іншої категорії, ніж те, яке дане в загальному формулюванні цього закону. Цей особливий припис може бути таким, що як полегшує, так і обтяжує. Наприклад, в законі про покарання власника битливого вола сказано: "... якщо віл був битливий... і хазяїн не стеріг його, а він убив чоловіка або жінку, то вола побити камінням, а хазяїна його покарати смертю. Якщо на нього накладений буде викуп, нехай дасть... скільки накладено буде на нього... Якщо віл заколе раба або рабіню, то тридцять шекелів срібла повинен заплатити їх панові...". Раб і рабіня виділені для припису іншої категорії: страта або розмір викупу за вільну людину визначаються суддею, а викуп за раба – по фіксованій таксі. Ця такса може виявитися як

полегшенням, так і обтяжило покарання: 30 шекелів, незалежно від того, чи коштував раб більше або менше вказаної суми [9, с. 183].

Яца лідон ба-давар хе-хадаш ("вичленував для судження про новий випадок") – тлумачення, яке встановлює, що вичленення окремого випадку, що підлягає дії загального закону, для судження про виняткову ситуацію не дозволяє підвести його під загальний закон, якщо Біблія не робить цього з достатньою визначеністю (бе-феруш). Це правило протилежно правилу яца леламед і в той же час пояснює, чому Біблія іноді повторює само собою зрозумілий припис. Наприклад, одруження на овдовілій або розведений дружині брата (левиратний шлюб) вважається кровозмісним шлюбом. Закон, проте, наказує левиратний шлюб у разі, якщо брат помер без потомства. Але інститут левирата є рішенням для виняткової ситуації і не може бути підведений під закон, з якого він виокремлений, хоча згідно з правилом тлумачення яца леламед, це пояснення, виділене особливо, слід було б розповсюдити і на інші випадки кровозмішення при одруженні на бездітній вдові. Так, якщо з двох братів один був одружений на дочці другого, то у разі його смерті без потомства брат, що залишився в живих, повинен був одружитися з власною дочкою. Але це заборонено загальним законом про кровозмішення [10, с. 40].

Ламед ме-іньяно ве-ламед мі-софо ("повчає з прямого, а також з віддаленого контексту") – встановлення змісту уривка з прямого контексту (ме-іньяно) або з віддаленішого контексту (мі-софо). Прикладом висновків з прямого контексту є: заповідь "не кради" поміщена услід за заповідями "не вбивай" і "не перелюбствуй". Та ж заборона повторена і в Писанні у формі "не крадіть", але за ним слідує "не втаюйте і не зводите брехні один на одного". Оскільки в Біблії не передбачається нічого зайвого, робиться висновок, що по контексту перша заборона, яка стоїть у ряді гріхів, за які карають смертю, торкається викрадення людини (за яке також вчиняється страта), друга ж заборона має на увазі крадіжку майна, оскільки поміщена у ряді гріхів, що не спричиняють за собою смертної кари. Прикладом висновку з віддаленого контексту може служити тлумачення закону про "проказу" в жилому приміщенні. У основному приписі матеріал будови житла не обумовлений. Проте в іншому уривку тексту сказано: "І нехай розламають будинок, камені його, і дерево його, і усю обмазку будинку". Таким чином, можна зробити висновок, що тільки будинок, побудований з перерахованих тут матеріалів, може стати ритуально нечистим [9, с. 219].

Шней хтувім ха-маххішім зе ет зе ("два суперечливі тексти") – висновок з двох текстів, що суперечать один одному, можливий тільки у тому випадку, коли третій текст "примиристь" їх. Класичним прикладом можуть служити вказівки відносно числа днів, протягом яких наказано їсти мацу. Припис їсти мацу (опресноки) усі сім днів Пасхи багаторазово повторюється в Біблії. Тим часом у Второзаконні в одній і тій же главі сказано: "сім днів їси опресноки" і "шість днів їси опресноки". Протиріччя усувається третім текстом – про приношення в Храм першого снопа нового урожаю (після чого можна їсти хліб з нового зерна): "В другий день свята вознесе його священник". Звідси законовчителі Талмуда виводять, що сім днів можна їсти мацу з торішнього зерна, а шість днів – з нового [7].

Рабі Ішма'ель і його школа сформулювали принцип "Тора говорить мовою звичайних людей". Це означає наступне: в повіствуючих главах Писання ми знаходимо повторення і зайві слова, вжиті для виразності, так само вони можуть зустрічатися в галахічних уривках, і не слід їх якось спеціально тлумачити [5, с. 300].

Вище перераховані правила тлумачення іудейського права не є вичерпними. Існує безліч правових шкіл, кожна з яких розробила свій перелік правил тлумачення. Наприклад, школа раббі Аківи ввела правила ріббуй ("множення, збільшення") і мііут ("зменшення, збавляння"); перше наділяло розширювальним сенсом союзи і прийменники типу аф, гамір, эт (так само, теж, і, з, разом), друге, – обмежувальним сенсом союзи, прийменники, а також займенники типу ах, рак, мін, від (але, тільки, лише, з, від, його). Проти цих правил герменевтики заперечував рабі Ішма'ель бен Еліша, стверджуючи, що "дібра тора кі-лешон бней адам" ("Тора говорить мовою людською"), тобто не можна бачити в стилістичних прикрасах або граматичних частках натяк на яку-небудь Галаху [6, с. 122]. Але як би не різнилися правила тлумачення різних шкіл, було одне загальне правило, порушувати яке категорично заборонено – ейн мікра йоце мі-іедей фшуто ("ніколи вірш не переступає свого прямого сенсу"), через яке ніякі тлумачення не віднімають авторитетності прямого сенсу слів Біблії.

М. Елон об'єднує правила тлумачення, незалежно від того, ким вони сформульовані, в декілька груп:

1) пояснююче тлумачення – пояснення віршів Тори і її уривків. До цієї групи відносяться більшість прийомів, описаних рабі Ішма'елем;

2) логічне тлумачення – при його використанні написане в Торі коментується за допомогою логіки, виникають нові закони і правові принципи. Цей вид тлумачення дуже схожий з пояснюючим тлумаченням;

3) прирівнююче тлумачення (аналогічно) – прирівнювання різних тем і контекстів, головна мета цього тлумачення – розширення єврейського права і вирішення нових проблем;

4) обмежуюче тлумачення – тлумачення спрямоване на обмеження одного із законів [5, с. 283-292].

У сучасному Ізраїлі склалася суперечлива правова система, яка включає елементи романо-германської, загальної, а також релігійної правових сімей. Так, нині, коли суду необхідно прийняти рішення з якогось питання, в першу чергу пошук рішення ведеться серед законів держави Ізраїль, потім серед законів Британського мандату, і в наступну чергу, – серед єврейських першоджерел [9, с. 507]. І хоча Галаха на цьому етапі регламентує не усі громадські стосунки, в ізраїльському суспільстві є певна кількість ортодоксів, які не визнають інших правових норм окрім Галахи. Прикладом може служити 250 тисячна демонстрація проти "диктатури Верховного Суду" 14 січня 1999 року. Громадський вплив ортодоксів посилюється, хоча їх табір знаходиться в явній меншості [2, с. 72].

Отже, вивчення іудейського права, а також прийомів його тлумачення грає значну роль в розумінні сучасної правової реальності. Саме правила тлумачення Галахи можуть допомогти досягнути суть цього правового явища, зрозуміти його внутрішню суть. Сучасна юридична освіта в Ізраїлі включає обов'язкові курси, присвячені вивченню Галахи і особливостей її тлумачення.

Висновки. Підсумовуючи усе вищесказане, слід зазначити, що тлумачення Галахи є важливим елементом не лише іудейської релігійної правової системи, але і правової системи сучасного Ізраїлю. Вивчення охарактеризованих правил і прийомів тлумачення дозволяє більш точно досягнути суть іудейського права. Тринадцять міддот сформульовані Рабі Ішма'елем є найчастіше використовуваними правилами тлумачення Галахи.

Література:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности (Сравнительное право). – М., 1998. – 400 с.
2. Карасова Т. А. Правящая элита Израиля. Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. – М., 2000. – С. 176

3. Конституционное право зарубежных стран / Под общей редакцией М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо и Ф. М. Энтина. – М.: Норма, 2008. – С. 832.
4. Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс] / Сайт "Электронная еврейская энциклопедия". Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/11019#01>. Дата доступа: 08.12.2010.
5. Элон, М. Еврейское право: Пер. с иврита А. Белова (Элинсона) / М. Элон; Под общ. ред. И. Ю. Козлихина. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 611с.
6. Abramov S. Perpetual Dillema – Jewish Religion in the Jewish State. – London, 1976. – 469 p.
7. Almog S. One Young and the Other Old – Halakhah and Aggadah as Law and Story // Canadian Journal of Law and Society. – 2003. – № 2. – P. 27-43.
8. Hillel ben David, Rules of Jewish Hermeneutics [Электронный ресурс] / Сайт "The Watchman". Режим доступа: <http://www.betemunah.org/rules.html>. Дата доступа: 08.12.2010.
9. Lifshitz B. Israel Law and Jewish Law // Israel Law – Forty Years. – 1990. – 507 p.
10. Neusner J. The Comparative Hermeneutics of Rabbinic Judaism: Seder Moed. – Global Academic Publishing, 2000. – 412 p.
11. Tamir M. A Guide to Legal Research in Israel [Электронный ресурс] / Сайт "Hauser Global Law School Program". Режим доступа: <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Israel.htm>. Дата доступа: 08.12.2010.

*Турчин Я. Б., Національний університет
"Львівська політехніка"*

ПРОБЛЕМА ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У ПРАЦЯХ О. ЕЙХЕЛЬМАНА

В статье рассмотрены взгляды О. Эйхельмана по урегулированию государственно-церковных отношений, определены сферы государственной и религиозной жизни, а также формы их взаимодействия. Раскрыта позиция ученого по вопросу отделения государственно-правовых норм от религиозной жизни, организации Украинской автокефальной православной церкви как национальной. Доказана актуальность взглядов О. Эйхельмана в условиях современного государства в Украине.

The article discusses views of O. Eihelmann on resolving state-church relations, spheres of public and religious life are defined as well as the forms of their